

Barbara Domaszewicz

*Departament Statystyki Rolnictwa i Środowiska
Główny Urząd Statystyczny w Warszawie*

WYMAGANIA EUROSTATU W ZAKRESIE STATYSTYKI ROLNOŚRODOWISKOWEJ

Wstęp

Z chwilą przystąpienia Polski do Unii Europejskiej w 2004 roku statystyka polska została włączona w Europejski System Statystyczny, który tworzy Biuro Statystyczne Wspólnot Europejskich – EUROSTAT z siedzibą w Luksemburgu oraz narodowe instytucje statystyczne. Konieczność prowadzenia badań statystycznych jest regulowana aktami prawnymi Unii Europejskiej – rozporządzeniami, dyrektywami, decyzjami; w przypadku badań statystycznych w dziedzinie rolnictwa jest to ok. 100 aktów prawnych różnej rangi, regulujących pozyskiwanie danych statystycznych we wszystkich obszarach rolnictwa.

Podstawowym aktem prawnym dotyczącym statystyki w Polsce jest ustawa o statystyce publicznej z dnia 29 czerwca 1995 r. (Dz. U. Nr 88, poz. 439), zaś aktem prawnym regulującym w sposób szczegółowy zasady prowadzenia badań statystycznych jest wydawane corocznie Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów, którego załącznik – Program Badań Statystycznych Statystyki Publicznej (PBSSP) – określa obowiązki sprawozdawcze, ich harmonogram, zakres podmiotowy i przedmiotowy. Zakres badań ujętych w programie spełnia w najwyższym możliwym stopniu (ze względów organizacyjnych i finansowych) zarówno potrzeby krajowe, jak i wymagania ujęte w Kompendium Obowiązków Sprawozdawczych EUROSTAT.

Komisja Europejska w aktach prawnych w sposób szczegółowy określa zakres zmiennych, jakie państwa członkowskie powinny zbierać w badaniach statystycznych i przekazywać do EUROSTAT; dla badań reprezentacyjnych określa się ich częstotliwość oraz precyzję wyników jaka powinna być osiągnięta, a także dla jakiego najniższego poziomu statystycznych jednostek terytorialnych (NUTS) dane powinny być reprezentatywne. Komisja określa kiedy dane powinny być przekazywane do Eurostatu oraz, w przypadku pozyskiwania informacji ze źródeł administracyjnych lub pozastatystycznych, jakie warunki jakościowe powinny być spełnione.

Rolnicze badania statystyczne

Badania statystyczne w obszarze rolnictwa są niezwykle trudne ponieważ dotyczą ocen poszczególnych elementów produkcji „będącej w toku”; nawet w przypadku pozornie łatwej oceny wymagają dużej wiedzy specjalistycznej. Struktura organizacyjna rolnictwa, przede wszystkim rolnictwo indywidualne, wymaga specjalnych metod badawczych. Gospodarstwa rolne, które w przeważającej liczbie nie prowadzą jeszcze dokumentacji finansowo-rachunkowej nie mogą być obciążone żadną sprawozdawczością, dlatego też badania prowadzone są metodą szczegółowych wywiadów wykonywanych przez wyspecjalizowaną kadrę rzeczoznawców i ankieterów. Ogromna liczba podmiotów i ograniczenia finansowe powodują, że są to badania tylko w wylosowanych gospodarstwach rolnych.

Wybór metod badawczych w państwach członkowskich UE jest dość szeroki. Obok obowiązkowych spisów i badań reprezentacyjnych określonych w poszczególnych regulacjach prawnych, funkcjonują sprawne rejestry administracyjne, z których w miarę potrzeb można pobierać niezbędne informacje. W systemie gromadzenia informacji czynnie biorą udział samorządy terytorialne (np. Francja, Niemcy) i organizacje producenckie (Dania, Francja). W większości krajów ankiety z wylosowanych do badania gospodarstw rolnych pozyskuje się drogą pocztową, a nie przez ankieterów.

W wielu krajach funkcjonują, obok tradycyjnych, systemy operatów i badań powierzchniowych (opracowanych z wykorzystaniem technik teledetekcyjnych) wykorzystywanych w badaniu użytkowania gruntów, produkcji upraw polowych i ogrodnich oraz dla potrzeb statystyki leśnictwa i środowiska. Badania statystyczne w obszarze polskiego rolnictwa prowadzone przez Główny Urząd Statystyczny (GUS) są bardziej ograniczone przede wszystkim ze względu na mniejsze możliwości organizacyjno-techniczne.

Na przestrzeni ostatnich lat europejska statystyka rolnictwa stanęła wobec nowych wyzwań związanych m.in. ze zmianami zasad Wspólnej Polityki Rolnej czy kryzysem wywołanym chorobą BSE. Nowe zagadnienia, które wpisano w zakres statystycznych badań rolniczych mają charakter interdyscyplinarny, są to: rozwój obszarów wiejskich, zagadnienia społeczno-demograficzne, wskaźniki rolnośrodowiskowe oraz bezpieczeństwo żywności.

Budowanie statystyki spójnej z wymogami Unii Europejskiej już wcześniej wskazało na potrzebę opracowania systemu informacji o rolnictwie, dlatego też GUS ściśle współpracuje z EUROSTAT, Ministerstwem Rolnictwa i Rozwoju Wsi, podległymi mu agencjami oraz instytucjami resortowymi, głównie z Instytutem Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej-Państwowym Instytutem Badawczym. Wspólnie z IERiGŻ-PIB prowadzono prace dostosowawcze nad:

- typologią gospodarstw rolnych, zgodnie z zasadami obowiązującymi w Eurostacie,
- opracowywaniem bilansów produktów rolniczych,

- rachunkami ekonomicznymi rolnictwa.

Natomiast Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz podległe mu i współpracujące Agencje rozpoczęły prace zmierzające do budowy:

- systemów informacyjnych z zakresu badań rynkowych,
- rejestrów administracyjnych związanych z systemami dopłat do rolnictwa,
- Zintegrowanego Systemu Kontroli i Zarządzania (IACS).

Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi prowadziło także prace legislacyjne umożliwiające tworzenie informacji administracyjnych dla potrzeb Wspólnej Polityki Rolnej.

GUS po przeprowadzeniu Powszechnego Spisu Rolnego w 2002 r. łącznie z Narodowym Spisem Powszechnym Ludności i Mieszkań podjął działania związane z budową Statystycznego Rejestru Gospodarstw Rolnych i Leśnych na bazie wyników spisu oraz Hurtowni Danych obejmującej dane ze spisu i badań bieżących. Wymienione powyżej działania szybko dostosowują istniejące i nowo tworzone zbiory informacji do wymogów prawodawstwa zarówno krajowego, jak i Unii Europejskiej. Wielostronność tematyki rolniczej, organiczny charakter procesów produkcji i jej specyfika, zależna bardziej niż jakakolwiek inna od środowiska, zmuszają do szczególnie wnikliwego poznawania i wyboru odpowiedniej metody badania. Przy doborze metod badania bierze się pod uwagę mierniki efektywności a mianowicie:

- dokładność, tzn. stopień poprawności odzwierciedlenia badanych zjawisk;
- kompletność, stopień ujęcia wszystkich cech niezbędnych do opisu i wnioskowania;
- aktualność, tzn. jak najkrótszy okres między terminem dokonania badania a terminem prezentacji wyników;
- reprezentatywność, tzn. możliwość uogólnienia wyników zbiorowości badanej na całą zbiorowość.

Ogromne znaczenie, czasem decydujące o wyborze metody badania, mają przewidywane koszty badania.

Według Programu Badań Statystycznych GUS w statystyce produkcji rolniczej stosowane są następujące metody pozyskiwania danych:

- badania statystyczne pełne lub reprezentacyjne prowadzone metodą wywiadów, pomiarów, sprawozdawczości;
- oceny rzeczoznawców dokonywane dla oszacowania produkcji będącej w toku, np. w okresie wegetacji, przed zbiorami, z wykorzystaniem wyników prowadzonych badań, pomiarów, wywiadów, obserwacji rynku itp.;
- oceny stanu i rozwoju roślin dokonywane przy wykorzystaniu zdjęć satelitarnych;
- inne, w tym administracyjne źródła danych.

Jak wspomniano wcześniej, statystyczne badania rolnicze ujęte w rocznych i wieloletnich programach statystyki publicznej prowadzone są przede wszystkim przez Główny Urząd Statystyczny oraz Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. W Programie Badań Statystycznych Statystyki Publicznej, w części dotyczącej badań staty-

stycznych realizowanych przez GUS poszczególne zadania zredagowano w następujących blokach tematycznych:

1. Użytkowanie gruntów
2. Powierzchnia zasiewów
3. Okresowe oceny stanu upraw
4. Produkcja ważniejszych upraw rolnych
5. Produkcja ważniejszych upraw ogrodnich
6. Pogłowie i produkcja bydła oraz innych gatunków zwierząt gospodarskich
7. Pogłowie i produkcja trzody chlewnej
8. Skup ważniejszych produktów rolnych i leśnych
9. Środki produkcji w rolnictwie
10. Syntetyczne mierniki produkcji rolniczej
11. Bilanse produktów rolniczych
12. Ocena sytuacji produkcyjno-rynkowej w rolnictwie
13. Charakterystyka gospodarstw rolnych
14. Statystyczny system informacyjny obszarów wiejskich.

Realizowane przez poszczególne instytucje prace dostosowawcze doprowadziły do zrestrukturyzowania poszczególnych ogniw systemu, zgodnie z zakresem ich działań. Niezbędne zatem jest dokonanie dalszej integracji systemu rolniczych badań statystycznych z już istniejącymi i tworzonymi systemami administracyjnymi.

Statystyka rolnośrodowiskowa

Jednym z zagadnień, które znajduje się w sferze zainteresowań statystyki jest tematyka rolnośrodowiskowa. Z całą pewnością zagadnienie to ma charakter interdyscyplinarny, bowiem do spełnienia oczekiwań Komisji Europejskiej potrzeba wiedzy zarówno z zakresu rolnictwa, jak i środowiska, czy szerzej rozumianej przyrody. EUROSTAT powołał specjalną grupę roboczą, która dyskutuje nad dostępnością wskaźników charakteryzujących rolnictwo i środowisko. Jak powszechnie wiadomo integracja zagadnień środowiskowych do Wspólnej Polityki Rolnej jest procesem dynamicznym, który wymaga stałego monitorowania, zaś wskaźniki rolnośrodowiskowe są kluczowym elementem tych działań.

Do chwili obecnej Komisja Europejska wydała 3 komunikaty w sprawie zagadnień rolnośrodowiskowych (1-3). Dwa pierwsze komunikaty spowodowały powołanie grupy zadaniowej do określenia zestawu wskaźników rolnośrodowiskowych. Projekt pod nazwą IRENA (**I**ndicator **R**eporting on the **I**ntegration of **E**nvironmental **C**oncerns into **A**gricultural **P**olicy) rozpoczął się we wrześniu 2002, a zakończył pod koniec 2005 roku. Celem operacji IRENA było określenie i zebranie zestawu 35 wskaźników rolnośrodowiskowych dla 15 państw członkowskich Unii Europejskiej (określonych we wspomnianych komunikatach, obrazujących powiązania pomiędzy rolnictwem a środowiskiem) na odpowiednim poziomie geograficznym (NUTS 2 lub NUTS 3) i, tak dalece jak to możliwe, wykorzystując dostępne źródła informacji. Oto pełna lista wskaźników:

1. Powierzchnia wspierana (dopłaty rolnośrodowiskowe),
2. Regionalne poziomy dobrych praktyk rolniczych,
3. Regionalne poziomy celów rolnośrodowiskowych,
4. Powierzchnie objęte ochroną zasobów przyrody,
- 5.1. Ceny producentów ekologicznych oraz udział w rynku,
- 5.2. Dochody z gospodarstw ekologicznych,
6. Poziom wykształcenia rolników,
7. Powierzchnie pod uprawami ekologicznymi,
8. Zużycie nawozów mineralnych,
9. Zużycie środków ochrony roślin,
10. Zużycie wody,
11. Zużycie energii,
12. Zmiany w użytkowaniu gruntów,
13. Praktyki dotyczące upraw rolnych i chowu/hodowli zwierząt gospodarskich,
14. Praktyki zarządzania gospodarstwem,
15. Intensyfikacja/ekstensyfikacja,
16. Specjalizacja/dywersyfikacja,
17. Marginalizacja (porzucanie gospodarstw ze względu na warunki geograficzne),
- 18.1. Bilans azotu brutto,
- 18.2. Emisja amoniaku do atmosfery,
19. Emisja metanu i podtlenku azotu,
20. Zanieczyszczenie gleb środkami ochrony roślin,
21. Wykorzystanie systemów osadów ściekowych,
22. Pobór wody,
23. Erozja gleb,
24. Zmiany w pokryciu terenu,
25. Zróżnicowanie genetyczne,
26. Powierzchnie (rolnicze) o wysokich walorach naturalnych,
27. Produkcja energii odnawialnej (według źródeł),
28. Trendy w populacji ptactwa terenów rolniczych,
29. Jakość gleb,
- 30.1. Zawartość azotanów w wodzie
- 30.2. Zawartość środków ochrony roślin w wodzie,
31. Poziom wód gruntowych,
32. Stan krajobrazu,
33. Wpływ na siedliska i różnorodność biologiczną,
- 34.1. Udział rolnictwa w emisji GHG (gazów cieplarnianych),
- 34.2. Udział rolnictwa w zanieczyszczeniach azotanami,
- 34.3. Udział rolnictwa w zużyciu wody,
35. Wpływ rolnictwa na zróżnicowanie krajobrazu.

Projekt IRENA obejmował tylko 15 państw Unii Europejskiej, natomiast EUROSTAT uznał konieczność posiadania porównywalnych informacji rolnośrodowiskowych dla wszystkich członków UE. Wiele z tych wskaźników można uzyskać na podstawie dostępnych źródeł i prowadzonych badań statystycznych. Najważniejszym i największym badaniem rolniczym w statystyce państw Unii Europejskiej, w tym w Polsce, jest badanie struktury gospodarstw rolnych (użytkowanie gruntów, powierzchnia zasiewów, pogłowie zwierząt gospodarskich oraz charakterystyka gospodarstwa rolnego). Badanie to było przeprowadzone w czerwcu 2005 r. na 10% próbie (ok. 200 tys.) gospodarstw prowadzących działalność rolniczą, a lista cech odzwierciedla aktualne potrzeby Komisji Europejskiej związane z reformą WPR. O wadze tego badania dla Wspólnej Polityki Rolnej świadczy fakt, iż jest to jedyne badanie rolnicze współfinansowane przez Komisję Europejską.

Innymi źródłami informacji do kreowania wskaźników rolnośrodowiskowych są:

- system rachunkowości rolnej FADN,
- badania pokrycia i wykorzystania ziemi oparte na operacie powierzchniowym (LUCAS),
- wspólny kwestionariusz OECD i EUROSTAT,
- inne informacje pochodzące ze źródeł administracyjnych oraz programów unijnych wspierających rolnictwo i środowisko (m.in. rolnictwo ekologiczne, Natura 2000).

W celu pozyskania większej ilości informacji w zakresie omawianych wskaźników EUROSTAT planuje przeprowadzenie przy spisie rolnym 2010 dodatkowego badania metod produkcji stosowanych w rolnictwie. Badanie to, obejmujące ok. 100 cech, może zostać przeprowadzone jako badanie reprezentatywne w roku spisu lub w roku następnym, ale okres referencyjny musi być zgodny z okresem przyjętym dla spisu 2010. Informacje te są istotne ze względu na planowaną reformę Wspólnej Polityki Rolnej przewidzianą na 2013 r. Możliwość zebrania tych informacji w badaniu statystycznym są jeszcze obecnie dyskutowane przez przedstawicieli narodowych instytucji statystycznych, EUROSTAT oraz DG AGRI. Wykaz proponowanych głównych elementów/cech charakteryzujących stosowane zabiegi w produkcji rolnej przedstawiono w formie listy.

Lista cech charakteryzujących produkcję rolną:

- Sposoby uprawy roli
 - Konwencjonalne metody uprawy (uprawa płużna)
 - Uprawa konserwująca/zachowawcza
 - Uprawa zerowa
- Ochrona gleby, przeciwdziałanie erozji i stratom glebowej substancji organicznej
 - Pokrycie gleby roślinnością w okresie zimy
 - Płodozmian
 - Zabiegi przeciwdziałające erozji
- Elementy krajobrazowe

- Elementy liniowe utrzymywane przez użytkownika w ciągu ostatnich 3 lat
- Elementy liniowe założone przez użytkownika w ciągu ostatnich 3 lat
- Wypas zwierząt
 - Okres wypasu/przebywania na zewnątrz
 - Liczba zwierząt wypasanych na gruntach wspólnych
- Zagrody dla zwierząt
- Stosowanie nawozów naturalnych
 - Podstawa decyzji dotyczącej nawożenia organicznego
 - Techniki stosowania nawozów naturalnych
 - Obrót nawozami organicznymi
- Przechowywanie nawozów naturalnych
 - Urządzenia do składowania nawozów
 - Wykorzystanie nawozów
 - Czy urządzenia do przechowywania płynnych nawozów naturalnych są zamknięte
- Ochrona roślin
 - Stosowane metody w ochronie roślin
 - Powierzchnia, na której jest stosowana integrowana ochrona roślin (IPM)
 - Sprzęt do stosowania środków ochrony roślin
 - Źródła informacji do podejmowania decyzji dot. ochrony roślin
- Nawadnianie
 - Obszar nawadniany wg upraw
 - Łączny obszar nawodniony w ciągu ostatniego roku gospodarczego
 - Zastosowane metody nawadniania
 - Źródła wody używanej do nawadniania.

W 2007 roku planuje się przeprowadzenie europejskiego badania LUCAS w 13 państwach UE, którego głównym celem będzie pozyskanie informacji środowiskowych m.in. w celu uzupełnienia projektu IRENA o takie wskaźniki, jak elementy liniowe krajobrazu czy nawadnianie.

Podsumowanie

Statystyka rolnictwa w Polsce i państwach Unii Europejskiej rozwija się dynamicznie, aby w jak najpełniejszy sposób usatysfakcjonować zarówno krajowych odbiorców informacji, jak i w elastyczny sposób reagować na potrzeby wynikające ze Wspólnej Polityki Rolnej. Sprostanie tym celom wymaga współpracy z instytucjami naukowymi, jednostkami administracji publicznej i samorządami.

Główny Urząd Statystyczny włącza się aktywnie w prace EUROSTAT. Przedstawiciele Departamentu Statystyki Rolnictwa i Środowiska uczestniczą w posiedzeniach grup roboczych i pracach grup zadaniowych, a także projektach pilotażowych zmierzających do opracowania nowych metodologii czy zbadania dostępności i możliwości wykorzystania informacji ze źródeł administracyjnych lub pozastatystycznych.

Takie działania są niezbędne z wielu względów. Jednym z nich są stale rosnące koszty rolniczych badań statystycznych i wymagania odbiorców informacji statystycznej. Dla różnych celów, związanych nie tylko z członkostwem Polski w Unii Europejskiej, tworzone są systemy administracyjne (bazy danych), które zawierają także dane o rolnictwie bądź środowisku. Statystyka dąży do tego, aby nie obciążać nadmiernie respondentów i wykorzystywać informacje z innych źródeł, jednakże pod warunkiem ich wysokiej jakości, rzetelności i wiarygodności.

Z analizy Komunikatu Komisji Europejskiej dla Rady i Parlamentu Europejskiego z września br. (3) w sprawie rozwoju wskaźników rolnośrodowiskowych dla monitorowania integracji aspektów środowiskowych do Wspólnej Polityki Rolnej wynika, że nie wszystkie wskaźniki mogą być generowane przez statystykę. Niektóre informacje wspierające budowę wskaźników pochodzą ze statystycznych badań rolnictwa, inne z Europejskiej Agencji Środowiska, czy też bezpośrednio z Dyrekcji Generalnej Rolnictwa jako jednostki kreującej instrumenty polityki rolnej i programy wsparcia, a także z instytutów naukowych. Zagadnienie wskaźników rolnośrodowiskowych jest zapewne omawiane i akceptowane na różnych forach dyskusyjnych, nie tylko w EU-ROSTAT. Wskazuje to na konieczność koordynacji działań na poziomie krajowym, ścisłej współpracy instytucji mających udział w tworzeniu i doskonaleniu tych wskaźników oraz korzystania z jednolitej nomenklatury we wszystkich opracowaniach.

Literatura

1. Commission Communication COM (2000) 20 of 26/1/2000 on Indicators for the Integration of Environmental concerns into the Common Agricultural Policy.
2. Commission Communication COM (2001) 144 of 20/3/2001 on Statistical Information needed for Indicators to monitor the Integration of Environmental concerns into the Common Agricultural Policy.
3. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament (COM (2006) 508 on the development of agri-environmental indicators for monitoring the integration of environmental concerns into common agricultural policy.

Adres do korespondencji:

dr Barbara Domaszewicz
Departament Statystyki Rolnictwa i Środowiska
Główny Urząd Statystyczny
Al. Niepodległości 208
00-925 Warszawa
tel. (022) 608 30 50
e-mail: b.domaszewicz@stat.gov.pl

WSKAZÓWKI DLA AUTORÓW

W serii wydawniczej „**STUDIA I RAPORTY IUNG - PIB**” publikowane są recenzowane prace z zakresu agronomii i kształtowania środowiska rolniczego, wykonane w ramach zadań programu wieloletniego pn. „Kształtowanie środowiska rolniczego Polski oraz zrównoważony rozwój produkcji rolniczej”. W zeszytach problemowych (monograficznych) wydawanych w ramach tej serii mogą być zamieszczane również prace autorów spoza IUNG - PIB, które merytorycznie mieszczą się w tematyce zadań programu wieloletniego.

Wydruk tekstu do recenzji:

czcionka 12 p., z odstępem 1,5-wierszowym.

Przygotowanie do druku:

- tekst i tabele w programie Word, wersja 6.0 lub wyższa
- czcionka – Times New Roman
- układ pracy: wstęp, wyniki i dyskusja bądź omówienie wyników, podsumowanie, literatura

tekst

- czcionka – 11 p. (spis pozycji literatury – 9 p.)
- wcięcie akapitowe – 0,5 cm

tabele

- podział na wiersze i kolumny (z funkcji tworzenia tabel)
- szerokość dokładnie 12,5 cm (tabele w pionie) lub 18,5 cm (tabele w poziomie)
- czcionka 9 p., pojedyncze odstępy międzywierszowe
- umieszczone w oddzielnych plikach
- pod tabelą przypis ze wskazaniem źródła danych

rysunki

- czarno-białe
- wykresy w programie Word lub Excel
- wymiary w zakresie 12,5 cm × 18,5 cm
- dołączony wydruk w odpowiednich wymiarach, bardzo dobrej jakości, na białym papierze lub na folii
- w podpisach czcionka 9 p.
- na dyskietce w oddzielnych plikach
- pod rysunkiem przypis ze wskazaniem źródła danych

jednostki miary

- system SI
- jednostki zapisywać potęgowo (np. t · ha⁻¹)

literatura

- spis literatury w układzie alfabetycznym wg nazwisk autorów, w kolejności: nazwisko (pismo rozstrzelone), pierwsza litera imienia, tytuł pracy, miejsce publikacji: tytuł wydawnictwa (wg ogólnie przyjętych skrótów tytułów czasopism), rok, numer (pismo pogrubione), strony
- cytowanie w tekście – jako numer pozycji ze spisu literatury (w nawiasach okrągłych) lub dodatkowo z nazwiskiem autora (pismo rozstrzelone).

Pracę do recenzji należy składać w 2 egzemplarzach. Po recenzji oryginalny egzemplarz recenzowany i ostateczną wersję pracy, uwzględniającą uwagi recenzenta i redaktora, składać do Redakcji w 1 egzemplarzu i na dyskietce (lub przesłać e-mailem) na adres:

Dział Upowszechniania i Wydawnictw IUNG-PIB
ul. Czartoryskich 8, 24-100 Puławy
e-mail: imarcinkowska@iung.pulawy.pl

W serii wydawniczej „**RAPORTY PIB**”, a od 2007 r. „**STUDIA I RAPORTY IUNG - PIB**” ukazały się następujące pozycje:

1. *Wybrane aspekty agrochemicznych badań gleby*. Puławy, 2006.
2. *Zasady wprowadzania nawozów do obrotu*. Puławy, 2006.
3. *Regionalne zróżnicowanie produkcji rolniczej w Polsce*. Puławy, 2006.